היסודות החינוכיים של ליל הסדר

א. עורך הסדר

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטו עמוד ב

אמר רב שימי בר אשי: מצה לפני כל אחד ואחד, מרור לפני כל אחד ואחד, וחרוסת לפני כל אחד ואחד, ואין עוקרין את השלחן אלא לפני **מי שאומר הגדה**.

רב הונא אומר: כולהו נמי לפני מי שאומר הגדה.

והלכתא כרב הונא.

למה עוקרין את השולחן?

אמרי דבי רבי ינאי: כדי שיכירו תינוקות וישאלו.

אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מדלי תכא מקמיה.

אמר להו: עדיין לא קא אכלינן, אתו קא מעקרי תכא מיקמן?

אמר ליה רבה: פטרתן מלומר מה נשתנה.

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה ב

ואחר כך עוקרין השולחן מלפני קורא ההגדה לבדו, ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל, ואומר **הקורא** מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות

ב. לפי דעתו של בן אביו מלמדו

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ב

מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן.

ג. היכרא לתינוקות

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה ג

וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות עד שישיב להם ויאמר להם כך וכך אירע וכך וכך היה. וכיצד משנה מחלק להם קליות ואגוזים ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו וחוטפין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים האלו, אין לו בן אשתו שואלתו, אין לו אשה שואלין זה את זה מה נשתנה הלילה הזה, ואפילו היו כולן חכמים, היה לבדו שואל לעצמו מה נשתנה הלילה הזה. [/הסגנת הרמב"ם/ חוטפין מצה. מ"מ פירוש אחר ממהרין לאכול כדי שלא ישנו.]

תוספות מסכת פסחים דף קטו עמוד ב

כדי שיכיר התינוק וישאל - כלומר ומתוך כך יבא לישאל בשאר דברים. אבל במה ששאל למה אנו עוקרין השלחן לא יפטר ממה נשתנה וההיא דאביי לא פי' הגמ' אלא תחלת שאילתו.

תוספות מסכת פסחים דף קיד עמוד א

הביאו לפניו מצה - לפי שעקרו השלחן לפני מי שאומר הגדה ועושה הסדר קתני הביאו לפניו מצה.

ועקירת שלחן היא כדי שישאל הבן ואביו עונה לו עדיין יביאו שלחן לעשות טיבול שני והבן ישאל למה אנו מטבילין שתי פעמים

ד. סיפור והודעה – לא לשכוח את המבוגרים

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז

הלכה א

מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר [שמות י"ג] זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר [שמות כ'] זכור את יום השבת, ומנין שבליל חמשה עשר תלמוד לומר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח.

הלכה ב

מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות, ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן.

הלכה ג

וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות עד שישיב להם ויאמר להם כך וכך אירע וכך וכך היה. וכיצד משנה מחלק להם קליות ואגוזים ועוקרים השולחן מלפניהם קודם שיאכלו וחוטפין מצה זה מיד זה וכיוצא בדברים האלו, אין לו בן אשתו שואלתו, אין לו אשה שואלין זה את זה מה נשתנה הלילה הזה, ואפילו היו כולן חכמים, היה לבדו שואל לעצמו מה נשתנה הלילה הזה. [/השגת הראב"ד/ חוטפין מצה. מ"ש פירוש אחר ממהרין לאכול כדי שלא ישנו.]

הלכה ד

וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש [דברים כ"ו] מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח.

מנין המצוות לרמב"ם

אלא כך אנו אומרין, שהנביאים עם בית דין תקנו וצוו לקרות המגלה בעונתה כדי להזכיר שבחיו של הקב"ה ותשועות שעשה לנו והיה קרוב לשועינו, כדי לברכו ולהללו וכדי להודיע לדורות הבאים שאמת מה שהבטיחנו בתורה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כי"י אלהינו בכל קראנו אליו.

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה יב

מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק.

וְדַע, שֶׁכְּבָר אָמַרְתִּי בִּתְחִלַּת חִבּוּרִי, שֶׁהָעִנְיָן שֶׁתָּפַשְׁתִּי בּוֹ – שֶׁיִּהְיֶה דֶּרֶךְ הַמִּשְׁנָה וּבִלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה. אֲבָל אַתֶּם לֹא שַׂמְתֶּם לְבַבְכֶם לִדְבָרַי, וְלֹא יְדַעְתֶּם הַהֶפְרֵשׁ שֶׁיֵּשׁ בֵּין דֶּרֶךְ הַמִּשְׁנָה וְדֶרֶךְ הַתַּלְמוּד. וּמִפְּנֵי שֶׁאֵין עִנְיָן זֶה יָדוּעַ אֶצְלְכֶם, כָּתַבְתָּ[20] לִי בִּכְתָב שֵׁנִי° [21] נָסַח זֶה, כָּכָה: "וְגַם כְּשֶׁאֲנִי מְעַיֵּן בַּחִבּוּר שֶׁל רַבֵּנוּ מוֹצֵא אֲנִי בָּהֶם פְּעָמִים רַבּוֹת דְּבָרִים הַנִּסְתָּרִים מֵעֵינַי[22], מִפְּנֵי שֶׁהֵם בִּלְתִּי רְאוּיוֹת וְאֵין דַּעְתִּי צְלוּלָה לַהֲבִינָם". אֵלּוּ נָסַח[23] הַדְּבָרִים. וְעַתָּה אֶפְרֹשׁ: דַּע, אֲלוּפִי וּמְיֻדָּעִי, שֶׁכֹּל מִי שֶׁכָּתַב סֵפֶר, בֵּין בְּדִבְרֵי תוֹרָה בֵּין בְּדִבְרֵי שְׁאָר הַחָכְמוֹת, בֵּין מִן הַגּוֹיִם[9] הַקְּדְמוֹנִים בַּעֲלֵי הַחָכְמוֹת בֵּין מִן הָרוֹפְאִים, אֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים הוּא אוֹחֵז: אוֹ[9] דֶּרֶךְ חִבּוּר, אוֹ דֶּרֶךְ פֵּרוּשׁ. וְדֶרֶךְ הַחִבּוּר לְהַזְכִּיר הַדְּבָרִים הַנִּכּוֹנִים בִּלְבַד, בְּלֹא קְשָׁיָא וּבְלֹא פֵּרוּק וּבְלֹא שׁוּם רְאָיָה בָּעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ בְּחִבּוּר הַמִּשְׁנָה. וְדֶרֶךְ הַפֵּרוּשׁ לְהַזְכִּיר הַדְּבָרִים הַנִּכּוֹנִים וּדְבָרִים אֲחֵרִים סוֹתְרִין אוֹתָן, וְהַקְּשָׁיוֹת עַל כָּל דָּבָר, וְהַפֵּרוּק, וְהָרְאָיָה שֶׁזֶּה הַדָּבָר אֱמֶת וְזֶה שֶׁקֶר, אוֹ שֶׁזֶּה רָאוּי וְזֶה אֵינוֹ רָאוּי. וְזֶהוּ[24] דֶּרֶךְ הַתַּלְמוּד, שֶׁהַתַּלְמוּד פֵּרוּשׁ הַמִּשְׁנָה. וַאֲנִי לֹא עָשִׂיתִי פֵּרוּשׁ, אֶלָּא חִבּוּר, דֶּרֶךְ הַמִּשְׁנָה. וְשֶׁמָּא יֹאמַר מִי שֶׁלֹּא יָבִין, וְהַלֹּא בַּמִּשְׁנָה